

Arturo Gaya

L'EBRE, UN RIU QUE FA PUJADA

De viatges, racons, històries i llegendes

Arturo Gaya

L'EBRE, UN RIU QUE FA PUJADA

Fotografies de Maria Elena Maureso

© 2015 Arturo Gaya Iglesias

© Maria Elena Maureso, per les fotografies
(inclosa la portada)

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Angle Editorial
Muntaner, 200, àtic 8a
08036 Barcelona
T. 93 363 08 23
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

Primera edició: octubre de 2015
ISBN: 978-84-16139-70-5
DL B 23334-2015
Impress a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la seva incorporació a un sistema informàtic,
ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà,
sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes,
sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

CONCA HIDROGRÀFICA DE L'EBRE

Índex

El meu riu fa pujada	15
1. Històries que han pujat l'Ebre	23
El cabdill Túbal: del nom del riu i de moltes ciutats	25
La jota: una música molt antiga que ve del mar	27
L'expedició dels vikings per l'Ebre. Aquella gent rossa i d'ulls clars	30
El sorprenent viatge de les angules	31
Tornaran a pujar els esturions. La història d'Efin Moskvichiov	32
Alerta: ets en territori de gambosins	33
2. Històries que han baixat l'Ebre	35
Els afluents: prop de noranta rius, riuets i rierols	37
Els sediments. Els pantans i el seu paper en la regressió	38
Els raiers. Del Segre a l'Ebre	40
El carnús. Origen d'un insult ben popular	40
Els caps surant decapitats: Lambert, Frontori, Emeteri, Celedoni	41
3. Pujant i baixant l'Ebre	43
Navegant: piragües, llaüts, vaporets. Un transport ben antic	45
Per camins de ferro: lo Carrilet, lo Banyero... De la nostàlgia a la il·lusió	46
Caminant: vies verdes, senders i camins de sirga	48
Seguir el curs del riu en automòbil	50
4. Cada racó un record, una història, una llegenda	51
1. Buda. L'illa més gran de Catalunya	53
2. Una passejada pel paradís: on el riu es troba amb la mar	54
3. Fars de llegenda: el Gegant de Ferro, la Farola i el Postaler	56
4. Els miratges i anar més perdut que el «barco del sabó»	59
5. Muntell de les Verges: el punt més alt del Delta	60
6. El gran safari fotogràfic dels ocells de la ribera	60

7. Per què els flamencs són de color rosat?	62
8. Lo Passador: un pont que és un passeig	63
9. L'illa de Gràcia: a la recerca del vaporet Anita	65
10. L'arròs i els quatre colors del Delta	65
11. El canal de navegació. El somni d'un rei	66
12. Lo Pont Penjant. De Brooklyn a Amposta	68
13. Santa Susanna. Patrona d'Amposta després d'una surada de miracle	68
14. La Carrova i Font de Quinto: les torres bessones de l'Ebre	70
15. L'illa dels Bous: el mite fet realitat	72
16. Els tres ponts de Tortosa	73
17. L'illa de Gènova i la tortosinitat de Colom	75
18. La patrona de la ciutat: nostra Cinta sobretot	77
19. Remolins. Les fades i nimfes de l'Ebre	77
20. Entre hortes de tarongers i planes d'oliveres...	78
21. L'assut de Xerta. Una obra d'enginyeria construïda pel moro Mussa?	80
22. Benifallet: on desemboca el riu de la Canaleta	82
23. La Terra Alta de Picasso i del vi	83
24. Pel camí del Port. El Tossal dels Tres Reis	83
25. Miravet: la plaça més bonica del món	84
26. Paisatges de la batalla de l'Ebre: ni un pam de terra sense ferro	84
27. Per la Ribera d'Ebre: camins de sirga	86
28. El campanar de Faió i la desembocadura del Matarranya	87
29. L'aiguabarreig: la gran confluència de rius	88
30. Mequinensa: el Mar de Aragón	90
31. El desert dels Monegros	91
32. Casp: el poble del compromís	92
33. Rodalies de Casp amb història i llegenda: Maella i Favara	94
34. Monestir de Rueda: la roda sobre el riu	95
35. Cap a Saragossa al so de la campana de Velilla	97
36. Passar pel mantó de la Pilarica. Una tradició encara vigent	100
37. La Saragossa romana. El gran descobriment	102
38. El pou de San Lázaro a Saragossa	103
39. Per on desemboca el Jalón	104
40. Alcalá de Ebro. L'Ínsula Baratària	105
41. Anant cap a Tudela pel Canal Imperial	107
42. Tudela: ciutat de les tres cultures i dels tres rius	108
43. Arguedas: les Bardenas Reales	110
44. Alfaro: la casa de les cigonyes i la Reserva Natural de los Sotos	111
45. Calahorra: la ciutat de les llegendes	113
46. Logronyo: encreuament de camins i capital del vi	115

47. L'Ebre entre Euskadi i la Rioja: terra de vins i bodegues	118
48. Haro: la ciutat per on l'Ebre passa dues vegades	118
49. Miranda de Ebro. La mòmia del Chantre i la història d'un bon home	119
50. De Miranda a Sobrón: canvis de paisatge i de color	122
51. De Sobrón a Frías, la ciutat més menuda de la Península	124
52. De Frías a Puentearenas: la Horadada	124
53. El camí cap a Pesquera: el poble dels escuts i la casa de plaer	125
54. El canó de l'Ebre: de Pesquera a Valdeleja	126
55. Per les goles profundes de l'Ebre: Escalada	127
56. Orbaneja del Castillo: el poble de l'aigua	128
57. La Lora: la història del petroli a la Península	130
58. D'Orbaneja a Villaescusa: la cascada d'El Tobazo	131
59. Col·legiata de San Martín de Elines i Polientes, el municipi de 52 pobles	133
60. Villanueva de la Nía i el ball tradicional de la patata	133
61. El tren de la Robla: la via estreta més llarga d'Europa	134
62. Montesclaros: un santuari i un museu de papallones enmig del bosc	136
63. L'embassament de l'Ebre: el Mar Interior de Cantàbria	138
64. Villanueva de las Rozas: la catedral dels peixos	140
65. Reinoso: el quart indret més fred de la península Ibèrica	140
66. Fontibre: les fonts de l'Ebre	143
67. L'última sorpresa: i si l'Ebre no naix realment a Fontibre?	144

A manera d'epíleg

Remuntar l'Ebre en 10 etapes	147
1. El paradís del Delta	147
2. Tortosa i l'Ebre català	148
3. Casp i el Mar de Aragón	148
4. El monestir de Rueda	149
5. Saragossa romana i cristiana	150
6. La Tudela de les tres cultures	150
7. Logronyo, Haro i el vi	151
8. Miranda de Ebro a la vora d'Euskadi	151
9. Orbaneja del Castillo i els Cañones del Ebro	152
10. Reinoso i Fontibre	153

El meu riu fa pujada

Viatgers i cronistes al llarg dels segles han recorregut els rius des del seu naixement fins al lloc on desemboquen. Els rius es baixen. Però el meu no: l'Ebre s'ha de pujar, i així poder experimentar i evocar el que va veure i sentir el cabdill Túbal quan va fer cap a aquestes terres, seguir el camí de les angules arribades de l'altra banda del gran mar, recordar la gesta dels víkings a la recerca d'aquell rei navarrés, o escoltar la música de la jota, sempre també riu amunt, malgrat la creença de gent que pensa el contrari.

Jo he nascut a Tortosa, prop del Delta o la Ribera, tal com sempre s'han conegut aquestes terres baixes. L'Ebre és i ha sigut durant tota la meua vida un riu que fa pujada: perquè de menut ja em van portar a passar-me pel mantó del Pilar, perquè a les nits d'estiu anàvem a dir adéu als viatgers del *Banyero*, un tren que sortia de les platges de l'Ampolla cap a la Terra Alta i l'Aragó després dels diumenges d'estiu als anys seixanta, perquè mons pares van anar de viatge de nuvis a Saragossa, tal com era bon costum en la difícil postguerra entre aquells que es podien permetre una lluna de mel una mica especial.

Tot això és el que et voldria transmetre en aquest llibre ple de petites i grans històries, llegendes, anècdotes, mitges veri-

tats i algun record d'aquells que mai s'obliden. Vull explicar-te d'una banda l'Ebre que tant he viscut, però també tot el que n'he pogut conèixer en el camí de pujada fins enllà on he pogut arribar.

I em deixo encara una raó important: perquè tothom hem sentit de tant en tant la necessitat d'anar a contracorrent.

Sobre el llibre que tens a les mans

Abans de començar a llegir el llibre i per tal que en pugues fer un bon ús, és bo que conegues quin és el meu plantejament. El que tens a les mans no és una ruta per l'Ebre, ni una guia turística, ni tampoc pretén ser de cap manera un recull exhaustiu. Acompanya't d'un bon mapa i, si et cal, una guia de serveis per saber com arribar a cada història. Molt millor encara si preguntes a la gent de cada lloc per on passes; un bon costum tal com sempre s'havia fet abans de l'era del GPS, aquest aparell tan necessari que, paradoxalment, està a punt de fer-nos perdre la capacitat d'orientació i comunicació amb les persones.

No penses que aquí ho trobaràs tot perquè el que hi ha en aquestes pàgines és senzillament el meu llibre personal de records i viatges, escrit des de la percepció d'algú que ha nascut i crescut a l'Ebre català, però que ha volgut arribar fins a les seues fonts, tant en l'àmbit geogràfic com vivencial.

Aquí hi ha els meus racons, la gent i les històries que he volgut compartir amb tu, perquè aquest és també el teu riu i perquè m'agradaria que acabesses sentint el que jo sento per ell. I si trobes que hi ha algun lloc on jo no he arribat i que mereix ser aquí, t'invito a fer-m'ho saber i a continuar així omplint entre tots aquest àlbum de petites coses que no s'obliden.

El llibre està distribuït en quatre parts: «Històries que han pujat l'Ebre», «Històries que han baixat l'Ebre», «Pujant i baixant l'Ebre» i «Cada racó un record, una història, una llegenda». Cadascuna de les parts està subdividida en petits capítols: narracions molt breus, pensades i escrites senzillament amb l'ànim d'introduir-te en el seu coneixement i sobretot perquè no m'abandones a mitja lectura per si no t'interessa la vida de les angules, el martiri d'una santa, o si no vols saber on dormen les cigonyes, fins on arriba la música popular de la jota o què és el que hi ha enfonsat sota les aigües d'aquell pantà. Voldria que t'atruesses a llegir tot això de què et parlo, perquè conèixer una terra és un bon pas per acabar estimant-la. Tant de bo que alguna de totes aquestes coses que he escrit t'ajuden a estimar l'Ebre i a desitjar que aquest i tots els rius del món es mantinguen vius.

Històries que han pujat l'Ebre

Perquè veges que realment l'Ebre és un riu que fa pujada, en aquesta primera part he volgut reflectir cinc de les grans històries que ho demostren si escoltem la tradició i les cròniques del temps: l'arribada del cabdill Túbal (nét del patriarca Noè), a qui s'atribueix la fundació dels primers nuclis de població i el nom del mateix riu i de la península Ibèrica; l'itinerari de la nostra jota, una de les músiques més antigues i populars del Mediterrani i que provinent del mar utilitza el camí de l'Ebre per establir-se a terres interiors; l'expedició dels vikings des del Delta fins a Pamplona i el segrest del rei de Navarra; el viatge insòlit de les angules, que vénen del mar dels Sargassos a la recerca de l'aigua dolça, o l'esperat retorn dels desapareguts esturions i el vell somni de fer caviar.

Històries que han baixat l'Ebre

Naturalment que per tots els rius baixen moltes coses i per això en trobaràs aquí unes quantes, algunes molt importants i altres només pures anècdotes: hi baixa l'aigua d'uns noranta afluents i subafluents, sense comptar tots els rierols i barrancs que ni tan sols apareixen al mapa; ja no hi baixen els sediments, però sempre ho havien fet i caldria recuperar-los com fos perquè aquesta és una de les grans causes de la regressió del Delta; tampoc hi baixen sobre els troncs de fusta aquells mítics raiers, des del Noguera Pallaresa i el Segre fins a Tortosa, testimonis d'una època en què el riu era una important via de comunicació; de tant en tant encara hi ha algun carnús, tal com s'anomenaven aquells trossos de carn d'animal mort que suraven aigües avall; però ja fa molt temps que no se sent parlar d'altres trossos de carn molt més venerada, com eren els caps d'uns quants sants que foren decapitats per la seua fe en Crist.

Pujant i baixant l'Ebre

Al llarg de la història, el riu ha sigut i és encara una important via de comunicació. Ha obert camins que l'home ha recorregut amunt i avall: probablement un dels més antics és el navegar per les seues pròpies aigües; molts segles després, els ferrocarrils van tindre la seua època daurada però van ser efímers i en molts casos substituïts per l'ús de l'automòbil; molts dels camins per on anaven els trens són avui vies verdes, alternatives ecològiques que evoquen els vells camins de sirga; finalment, la gasolina i el gasoil s'han imposat i, malgrat que fa temps que es parla de l'arribada de noves energies, encara avui les carreteres són les vies més utilitzades per pujar i baixar l'Ebre.

Cada racó un record, una història, una llegenda

En aquesta quarta i darrera part del llibre, la més llarga, t'explico el que realment m'ha motivat a escriure: els meus racons, records, històries i llegendes que amb el pas dels anys he pogut anar coneixent. Ja t'ho he dit, no és una ruta: són 67 motius per aturar-te en el teu viatge o bé per anar-hi expressament. T'ho pots emprendre en un llarg cap de setmana intensiu, en un mes de vacances o bé en tota una vida. I et demano novament que em faces saber si en el teu camí has conegut coses noves perquè amb la teua experiència viscuda podrem anar ampliant i actualitzant aquests apunts sobre el nostre riu.

Tradicionalment, la majoria de les guies de l'Ebre divideixen el seu curs en tres trams que aproximadament transcorren així: curs baix (del Delta al monestir de Rueda), curs mitjà (de Rueda a Haro) i curs alt (d'Haro a Fontibre). Jo faig una altra distribució: l'Ebre que m'ha vist nàixer i on he viscut (del Delta a Mequinensa), l'Ebre que amb el pas del temps he anat descobrint (de Mequinensa a Logronyo) i l'Ebre on he volgut arribar (de Logronyo a Fontibre).

No obstant això, no trobaràs cap divisió en aquesta narració, perquè ja saps que és molt difícil establir la frontera entre on comença i acaba cada cosa. T'adonaràs segurament que parlo dels trams més baixos del riu com a experiència de vida però que a poc a poc vaig convertint-me en un viatger en la mesura que el vaig remuntant. Et desitjo un camí llarg i ple de records.